

Лузік Е. В.,
доктор педагогічних наук, професор,
завдувач кафедри педагогіки та психології професійної освіти
Національного авіаційного університету

Хоменко-Семенова Л. О.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та психології професійної освіти
Національного авіаційного університету

МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Дане дослідження розглядає важливе питання реалізації національних інтересів України шляхом забезпечення освітньої безпеки, яка є гарантом незалежності держави, умовою її сталого розвитку й зростання добробуту громадян. Розглянуто умови впливу епохи індустріального суспільства, яка сформувала класичну парадигму освіти. Визначено критерії безпекового аудиту такі, як: технології, математика, комп'ютерна грамотність; співробітництво та міжнародна конкуренція у вищій освіті; іноземні мови та глобальна обізнаність; національна ідентичність. Особливу увагу приділено питанню модернізації освітньої політики в контексті національної безпеки України.

Ключові слова: модернізація освіти, освітні послуги, національна безпека, критерії безпекового аудиту, глобальна обізнаність; національна ідентичність, міжнародна конкуренція у вищій освіті.

Постановка проблеми та її актуальність. Сьогодні, як ніколи, загострюється надзвичайно важливе питання ролі освітньої безпеки у політичній та правовій концептуалізації національних інтересів України. Будучи одним з найважливіших національних пріоритетів, обумовлюється, тим самим, міркування, що забезпечення освітньої безпеки на належному рівні є гарантом незалежності України, умовою її сталого розвитку й зростання добробуту громадян, оскільки саме освіта є фундаментом формування знань та інтелектуального капіталу нації.

Відомо, що на різних етапах розвитку особистості освітній процес виконує різні функції, так:

- в освітній школі – формування та розвиток здатності до навчання, конструюючи, тим самим, процес навченості;
- у ВНЗ – формування і розвиток навченості, що переходить в самонавчання і самовиховання, конструюючи, на виході результат навченості;
- в післявузівській освіті – усвідомлена потреба в професійному розвитку, що формує, самостійність і відповідальність особистості за результати професійної діяльності та сприяє розвитку професійної суб'єктності;

Однак, в реальності сучасна вища освіта України недостатньо адаптивно реагує на швидкоплинні потреби суспільства і ринку праці, що виражається в:

- цілях підготовки, а також цілях навчальної дисципліни, які розраховані на існуюче (або минулий) освітнє середовище, а не на планетарний інформаційний простір;
- структура змісту підготовки та перепідготовки сформовані за «тунельним» принципом («наслідуй мене»);
- педагогічні технології сформовані, в основному, на інформаційно-репродуктивних методиках;
- педагогічний контроль спрямований на пошук помилок як у педагога, так і в студентів (тобто на негатив).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема реалізації національної безпеки у галузі освіти набула певного вирішення та філософського осмислення у працях Д. Дзвінчука, Г.

Дмитренка,

К. Корсака, В. Лугового, С. Ніколаєнка, В. Огнев'юка, М. Степка С. Пролєєва та ін. Між тим теоретично обґрунтованої програми реалізації національної освіти в контексті національної безпеки на сьогодні не існує. Саме тому **метою** даного дослідження було виявити чинники розвитку освітньої системи України в умовах її модернізації в контексті національної безпеки.

Викладення основного матеріалу дослідження. В економічно розвинених країнах освіта перетворюється на визначальний чинник соціальної стабільності суспільства, національної та економічної безпеки держави, оскільки освіченість нації у широкому контексті – це джерело її саморозвитку, основа консолідації суспільства та національної стійкості. Епоха індустріального суспільства, сформувавши класичну парадигму освіти, яку характеризує домінування функції корисності знань, що забезпечувало підготовку людей до обслуговування виробництва, обмежувалась розумінням закономірностей процесів, що відбуваються в природі і суспільстві та відтворенням ефективних практик, які склались в минулому.

Окрім того, в умовах нової (знаннєвої) економіки знань стара освітня парадигма втратила свою дієздатність, і на її місце має прийти інша парадигма, адекватна сучасним вимогам реалізації національних інтересів України, що здатна передбачати практично-орієнтовані форми реалізації вищої освіти, формувати фахівця, який здатний свідомо і відповідально «працювати з майбутнім».

Важливо зазначити, що наприкінці ХХ ст. на зміну концепції «навчання на все життя» прийшла концепція «навчання впродовж всього життя», що дає змогу людині підтримувати свою конкурентоспроможність упродовж усього життя, розглядаючи її як механізм виживання людини і суспільства в інформаційну епоху.

У зв'язку з переходом до знаннєвої економіки експерти Всесвітнього банку вважають, що в нових умовах завдання держави у сфері освіти має полягати у гарантуванні права бідних на доступ до освіти, розповсюдженні інформації про освітні можливості, забезпеченні якості освіти через впровадження стандартів і моніторингу їх дотримання [1, с. 12]. Однак такі рекомендації не зовсім прийнятні для України, адже саме держава забезпечує соціокультурні та ментальні засади освітнього процесу, визначає основні принципи, стратегію і напрями реалізації державної політики у сфері освіти, створюючи відповідну систему освітніх інституцій та управління ними, формує правове поле освітньої діяльності. У той же час державна освітня політика має бути тим стрижнем, навколо якого формується єдина система інтересів, які можуть об'єднати освітньо-наукову діяльність із підприємництвом, державним управлінням, державотворенням.

Обґрунтованим, на наш погляд, звучить питання, яке ставиться багатьма вітчизняними і закордонними вченими, чи досягне система вищої освіти України в нинішньому столітті процвітання або буде віддана на відкуп транснаціональним провайдерам [3, с. 74].

Згідно результатів дослідження світового економічного форуму розвиток освітньої системи в напрямку гарантування та забезпечення національних інтересів країн обумовлений дією таких основних чинників, як:

- розширення сфери впливу організацій, які прагнуть до світового прояву (СОТ, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Організація економічного співробітництва і розвитку тощо);
- популяризація філософії неолібералізму, що ґрунтується на абсолютизації значення ринкових відносин і поширення їх на сфери освіти, охорону здоров'я, соціального забезпечення, як урядової ідеології;
- збереження розриву в рівні соціально-економічного розвитку між індустріальними країнами і країнами, що розвиваються;
- прагнення національних і урядових організацій до створення горизонтальних, а не ієрархічних організаційних структур (Європейський союз, Північноамериканська зона вільної торгівлі, Загальний ринок країн Південного конуса, Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво та ін.);
- актуальність вирішення на наднаціональному рівні глобальних екологічних проблем.

Дослідження якості вищої освіти України, що представлені на світовому економічному форумі 2015 р. засвідчують, що показники якості вищої освіти України є доволі неоднорідними. З одного боку за кількісним показником – охоплення вищою освітою – Україна перебуває в числі

перших 10-15 країн світу. Доволі високі показники має математична і природнича освіта – Україна посідає тут місце не нижче 50-го.

У таблиці 1 вказано рейтингові позиції України за складовими Глобального індексу конкурентоспроможності (дослідження Світового економічного форуму, 2015 р.).

Таблиця 1

	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Якість системи освіти в цілому	56	62	70	79	72
Стан вищої і професійної освіти (в цілому)	46	51	47	43	40
Якість освіти з менеджменту бізнесу	108	116	117	115	88
Якість початкової освіти	49	52	43	37	40
Якість вищої математичної і природничої освіти	42	36	34	28	30
Охоплення вищою освітою	8	7	10	10	13
Кількість країн, які брали участь в дослідженні	139	142	144	148	144

Невисокий міжнародний рейтинг системи вищої освіти показують і дані про іноземних студентів. Так, Україна посідає, за даними Євростату та Держстату України за 2012 рік 30-е місце за часткою іноземних студентів у загальній чисельності студентів українських закладів вищої освіти (ЗВО).

Метою стратегії реформування системи вищої освіти України, що розрахована до 2020 року є створення її привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти (ЄПВО) та Європейський дослідницький простір (ЄДП). Реалізація стратегії розрахована на 2016-2020 роки[2].

У контексті виконання завдань, окреслених у чинній Стратегії національної безпеки України актуальності набуває питання визначення критеріїв національної безпеки в освітній сфері. Цінним, на наш погляд, видається досвід аналізу безпекових вимірів освітньої сфери, здійснюваний у США в 2012 р., який представлено не тільки загальними обґрунтуваннями важливості освітньої сфери, а й визначенням критеріїв оцінки стану освіти у зв'язку з потребами зміцнення національної безпеки та пропозиціями щодо заходів, спрямованих на поліпшення ситуації в освітній галузі[4].

На сьогодні дослідники виділяють п'ять основних загроз, які мають високий потенціал актуалізації у разі зволікання з подоланням негативних тенденцій в освітній царині, наголошуючи, тим самим, що «військова сила вже не є достатньою умовою для гарантування національної безпеки держави, що нині тісно пов'язана з людським капіталом, а сила чи слабкість людського капіталу країни визначається станом системи освіти.

В якості ключових критеріїв безпекового аудиту освітньої сфери були запропоновані:

1) *Технології, математика, комп'ютерна грамотність.*

Новітні військові та оборонно-промислові технології потребують кваліфікованих кадрів, здатних до якісного і швидкого освоєння нових знань та умінь. Проникнення інформаційних технологій та нових медіа в економіку, соціальне життя та оборонну сферу зумовлює важливість комп'ютерної грамотності та медіаосвіти як складових навчальних програм. З огляду на подальше зростання руйнівного потенціалу кібератак, актуальним завданням стає підготовка фахівців, здатних адекватним чином забезпечувати захист інформаційних систем, у першу чергу, об'єктів критичної інфраструктури і державних органів.

2) *Співробітництво та міжнародна конкуренція у вищій освіті.*

Активна участь українських університетів у програмі НАТО «Наука заради миру та безпеки» сприятиме як безпосередньому зміцненню обороноздатності (отримання наукових результатів у таких галузях, як захист від хімічних, бактеріологічних та ядерних речовин, телемедицина, інформаційні технології тощо), так і налагодженню наукового партнерства та підвищенню кваліфікації українських науково-педагогічних працівників.

Останнім часом серйозною вітчизняною проблемою є загострення конкурентної боротьби за українського студента з боку ВНЗ зарубіжних країн, спричинене високою платою за навчання у

частині українських ВНЗ, корупцією та відносно невисокою якістю освіти. Особливе занепокоєння викликає те, що посилення «освітньої міграції» з України відбувається в умовах фактичного надлишку місць у вітчизняних ВНЗ.

3) *Іноземні мови та глобальна обізнаність.*

Для України актуальність даного моменту визначається необхідністю європейської та євроатлантичної інтеграції включно з їх оборонними та політичними аспектами. У вітчизняних реаліях основною проблемою вивчення іноземних мов у ВНЗ нині є значний розрив між кількісними показниками та якістю отримуваних знань і компетенцій.

4) *Національна ідентичність.*

Як значущий для національної безпеки напрям освіти, поряд з міжнародною обізнаністю та опануванням іноземних мов, виділяємо «знання історії і цінностей своєї країни», підкреслюючи, що «розуміння історії, політики, культури і традицій є важливим для громадянської позиції і критично значущим для усвідомлення того, хто є союзниками, а хто супротивниками України.

5) *Додаткові критерії:*

- розширення сфери вживання української мови;
- розвиток медіаосвіти та європейського освітнього компоненту;
- розвиток освіти протягом життя;
- участь ВНЗу міжнародних проектах.

Названі кількісні та якісні показники можуть стати основою для точного формулювання відповідних критеріїв та регулярного безпекового аудиту вітчизняної системи освіти.

До ключових освітніх показників безпекового аудиту за кількісними параметрами відносимо:

- охоплення освітою;
- показники успішності за пріоритетними напрямками (ЗНО, ДПА);
- розширення сфери вживання української мови;
- результати міжнародних досліджень успішності учнів;
- результати соціологічних досліджень;
- показники здоров'я учнів ЗОСШ та студентів ВНЗ/ПТНЗ;
- кількість випускників ВНЗ/ПТНЗ, що працюють за спеціальністю;
- кількість іноземних студентів / кількість українських студентів за кордоном;
- для ВНЗ: кількість проектів, здійснюваних у рамках міжнародного партнерства, та їх учасників.

За якісними:

- упровадження нових компонентів (європейська освіта, медіаосвіта);
- розвиток освіти протягом життя;
- експертні оцінки.

Висновки. Провівши дане дослідження та, врахувавши закордонний досвід, можемо зробити висновок, що найбільш значущими у безпековому вимірі напрямками розвитку освіти є:

- збереження високих показників охоплення освітою при поліпшенні рівня її якості;
- поліпшення стану вивчення пріоритетних груп навчальних дисциплін, передусім, природничо-наукового, суспільствознавчого, інформаційно-технологічного напрямів, а також іноземних мов;
- оновлення форм і змісту освіти з метою кращої підготовки молодих громадян до ефективної праці і захисту України;
- активне впровадження медіаосвіти як засобу підвищення рівня підготовки до самостійного життя й одночасно протидії інформаційній агресії;
- коригування структури підготовки кадрів з метою забезпечення її відповідності потребам національної економіки;
- розширення участі у міжнародних науково-освітніх програмах, упершу чергу, програмі НАТО «Наука заради миру і безпеки»;
- розвиток освіти протягом життя.

Головними показниками вимірювання відповідності стану й динаміки системи сучасної освіти України вимогам, пов'язаним із забезпеченням національної безпеки, можуть бути кількісні показники студентів, що здобувають вищу освіту за пріоритетними напрямками, та їхня успішність, а важливими якісними показниками є результати модернізації навчальних програм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Андрейчук С. К.* Використання інноваційних управлінських технологій у суспільстві загалом і в освіті зокрема // Ефективність державного управління.– 2006. – Вип. 10: Вид-во ЛРІДУ НАДУ.

С. 11–17.

2. Проект Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1415795124/>

3. *Сиченко В. В.* Запровадження Європейської парадигми кредитно-трансферної системи у ВНЗ в Україні // Економіка та держава. – 2009.– № 9.– С. 73 – 77.

4. *Стратегія національної безпеки України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/strategiya_2015.pdf

Э. В. Лузик, Л. О. Хоменко-Семенова

МОДЕРНИЗАЦИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Резюме. Данное исследование рассматривает важный вопрос реализации национальных интересов Украины путем обеспечения образовательного безопасности, которая является гарантом независимости государства, условием ее устойчивого развития и роста благосостояния граждан. Рассмотрены условия влияния эпохи индустриального общества, сформировала классическую парадигму образования. Определены критерии без пекового аудита такие, как: технологии, математика, компьютерная грамотность; сотрудничество и международная конкуренция в высшем образовании; иностранные языки и глобальная осведомленность; национальная идентичность Особое внимание уделено вопросу модернизации образовательной политики в контексте национальной безопасности Украины.

Ключевые слова: модернизация образования, образовательные услуги, национальная безопасность, критерии безопасности аудита, глобальная информированность; национальная идентичность, международная конкуренция в высшем образовании.

E. Luzik, L. Khomenko-Semenova

MODERNIZATION OF HIGHER EDUCATION UKRAINE IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY

Summary. This study examines the important issue of realizing Ukraine's national interests by providing educational security, which is the guarantor of the independence of the state, a condition for its sustainable development and the growth of the well-being of citizens. The conditions for the influence of the era of industrial society are considered, and the classical paradigm of education was formed. Criteria are determined without a pie audit such as: technology, mathematics, computer literacy; Cooperation and international competition in higher education; Foreign languages and global awareness; National identity Particular attention is paid to the issue of modernization of educational policy in the context of Ukraine's national security.

Keywords: education modernization, educational services, national security, audit safety criteria, global awareness; National identity, international competition in higher education.